

dr hab. Jarosław Sochacki, prof. AP
Akademia Pomorska w Słupsku
Instytut Historii

Słupsk, 13. 03. 2022

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Jędrzeja Szerle „Europa środkowo-wschodnia w normańskich i anglosaskich kronikach (ok. 1050-1150)”

Rozprawa doktorska Pana J. Szerle jest studium źródłoznawczym poświęconym wzmiankom na temat Europy środkowo-wschodniej w kronikarstwie normańskim i anglosaskim. Przyjęte cezury chronologiczne rozprawy usprawiedliwiają uwzględnienie dzieł powstałych w Księstwie Normandzkim ze względu na podbój Anglii dokonany przez Wilhelma Zdobywcę w 1066 r., dzięki czemu oba te organizmy polityczne miały jednego władcę, co mogło wpływać na wzajemne przenikanie wiadomości na temat Europy środkowo-wschodniej, czyli głównie takich państw jak: Cesarstwo, Polska, Słowiańszczyzna Połabska, Norwegia, Dania i Szwecja. Jak wynika ze wstępu Pana J. Szerle poruszana przez niego problematyka nie była przedmiotem szczególnego zainteresowania w historiografii polskiej. W zasadzie budziła ona zainteresowanie tylko ze względu na udzielenie posiłków wojskowych Swenowi II Estrydsenowi przez Bolesława II Szczodrego oraz sytuacji politycznej Luciców i wierzeń Słowian Połabskich. Odnośnie głównego zagadnienia z polskich historyków można tylko wymienić Teresę Chynczewską-Hennel i Jakuba Morawca, co kontrastuje z ilością publikacji autorów zagranicznych, zwłaszcza z obszaru anglojęzycznego. Ten stan rzeczy wystarczająco uzasadnia potrzebę podjęcia się opracowania problemu wizji Europy środkowo-wschodniej kronikarzy normandzkich i anglosaskich w polskiej historiografii.

Rozprawa została podzielona na cztery rozdziały. Pierwszy został poświęcony kronikarstwu normańskiemu i anglosaskiemu do czasów Wilhelma Zdobywcy, następny rozdział charakteryzuje kroniki, będące tematem zainteresowania Autora, trzeci przedstawia ich horyzont geograficzny, a ostatni rozdział porusza dokonaną w nich recepcję Europy

środkowo-wschodniej. Przyjęta przez Autora struktura pracy nie budzi wątpliwości i jest jak najbardziej prawidłowa. Pewne wątpliwości mogą budzić tylko dysproporcje ostatniego rozdziału, stanowiącego niemal bez kilku stron połowę rozprawy, w stosunku do trzech pierwszych. Można by tego uniknąć dzieląc rozdział czwarty na kilka pomniejszych. Trzeba jednak zaznaczyć, że zabieg taki byłby czysto techniczny i być może wpływałby na „rozmazanie” tematyki pracy. Zatem choć punkt ten objętościowo wyraźnie dominuje, to jednak zasadnym jest utrzymanie go w całości.

Jak wynika z treści rozprawy Autor postawił sobie za cel ukazanie horyzontów geograficznych kronikarzy, analizę źródeł z których korzystali, przytoczenie wszystkich wiadomości w scharakteryzowanych przez niego kronikach dotyczących Europy środkowo-wschodniej, wniknięcie w kwestię ich wzajemnej zależności oraz powody zainteresowania się w nich danym zagadnieniem. Trzeba przyznać, że z tego zadania Autor wywiązał się wzorowo i w tym względzie nie mam prawie żadnych uwag. W wyniku przeprowadzonego postępowania badawczego Autor sformułował kilka zasadniczych wniosków. Po pierwsze w centrum narracji omawianych kronik znajdowały się Anglia i Normandia. Poza tymi państwami najczęściej pisano o Szkocji i Francji, a następnie o Danii i Norwegii oraz wydarzeniach z obszaru cesarstwa. Natomiast wzmianki o Słowiańszczyźnie Zachodniej i Wschodniej oraz Węgrzech posiadały w zasadzie tylko marginalny charakter. Na tym tle poruszono następujące zagadnienia: geneza etniczna Anglosasów i Normanów, cesarsko-papieski spór o inwestyturę i małżeństwo Henryka V z Matyldą, obraz Słowiańszczyzny i Skandynawii w anglonormańskich kronikach oraz kwestię pobytu Edwarda Wygnańca w Europie środkowo-wschodniej. Pierwsza uwaga dotyczy zaprezentowanej przez Autora definicji Europy środkowo-wschodniej zwłaszcza w oparciu o rozważania O. Haleckiego, z których wynika, że w jej skład wchodziły również Czechy i Słowacja, a więc kraje nie wspomniane w dysertacji. Autor zaakcentował wprawdzie, że podstawą dla określenia obszaru Europy środkowo-wschodniej są dla niego horyzonty geograficzne normańskich i anglosaskich kronikarzy, ale nie zaznaczył, że tym samym nie będzie pisał o Czechach i Słowacji, które nie zostały pomieszczone na łamach kronik. Po drugie odnośnie wiadomości Ordryka Witalisa o pomocy polskiej z 1069 r. J. Szerle doszedł do wniosku, że mamy tu do czynienia z najemnikami z Polski i tym samym na podstawie tej wzmianki nie można formułować zbyt daleko idących wniosków dotyczących polityki zagranicznej Bolesława II Szczodrego i przynależności w tym czasie Pomorza do Polski. Tu rodzą się pytania: jeśli Pomorze nie należało do Polski, to jak najemnicy zostali zwerbowani przez Swena II Estrysena i jak przyłączyli się do jego sił (przyjmuję, że droga lądowa mogła być odcięta,

ponieważ bez informacji Ordryka trudno jest wnioskować o zaistnieniu sojuszu łucicko-polskiego, a Pomorzanie nie byli raczej przyjaźnie ustosunkowani do monarchii polskiej) oraz jeśli nawet pomoc polska składała się z najemników, to czy udzielenie zgody na ich werbunek nie stanowi dowodu porozumienia polsko-duńskiego?

Z punktu widzenia omawianej rozprawy marginalne znaczenie dla Autora posiadało rozpatrzenie problemu wartości przytoczonych przekazów dla odtworzenia procesu dziejowego, co zupełnie tłumaczy się charakterem pracy, będącej dziełem źródłoznawczym (tu na uwagę zasługuje przytoczenie przez Autora licznych źródeł, co miało na celu lepszą analizę treści omawianych kronik oraz porównania ich informacji z tradycją kontynentalną – zob. wstęp, s. 7 i n.). Zapewne wpływ na taką postawę miała też potrzeba znajomości wielu języków obcych, konieczna dla spełnienia takiego postulatu badawczego. Tym nie mniej właśnie w tym względzie chciałbym zamieścić nieco uwag. Ze względu na charakter rozprawy nie muszą one być wprawdzie koniecznie uwzględnione przez Autora, o ile chciałby oddać swą pracę do druku. Osobiście jednak uważam za celowe przytoczyć te uwagi, ponieważ wzbogaciłyby omawianą dysertację, choćby częściowo.

s. 24: Autor w oparciu o książkę J. Steinhübla podał, że Eadgifu, siostra Edyty (małżonki Ottona I), wyszła za mąż za Bolesława I Srogiego. Wprawdzie J. Szerle zaznaczył, że jest to hipoteza, ale opłacałoby się tu dodać, że zazwyczaj uważa się ją za małżonkę Ludwika, brata Rudolfa II burgundzkiego (tu można by powołać się chociażby na: M. Becher, *Otton Wielki. Cesarz i państwo*, Oświęcim 2020, s. 121). Że sprawa małżonka Eadgifu jest sporna w literaturze wskazuje R. Köpke, E. Dümmler, *Kaiser Otto der Große*, Leipzig 1876, s. 12, który uważa, że była ona małżonką Karola III Prostaka – obok źródeł omówionych przez autora można przytoczyć też *Flodoardi annales*, MGH SS III, ed. G.H. Pertz, Hannover 1839, pod r. 926, s. 377 i pod r. 951, s. 401).

s. 25: „śmierć króla wschodniofrankijskiego Karlomana II w 884 r.” – zapewne chodzi o najstarszego syna Ludwika zwanego Niemcem. Skoro taka data występuje w źródłach anglosaskich, to trzeba to zaznaczyć dodając, że śmierć ta miała miejsce w 880 r. i przytoczyć chociażby *Annales Fuldenses*, ScRG VII, ed. F. Kurze, Hannover 1891, pod r. 880, s. 95). Można by też zaznaczyć, że był on jednym z królów wschodniofrankijskich, ponieważ po śmierci Ludwika Niemca jego państwo zostało podzielone między trzech synów. Na gruncie polskiej historiografii można powołać się na moją pracę – J. Sochacki, *Formowanie się wczesnośredniowiecznego państwa niemieckiego w latach 919-962*, Słupsk 2014.

s. 28 (ewentualnie też 113): przyznanie Neustrii Rollonowi w 911 r. przez Karola III Prostaka – kwestia ta jest zapewne szeroko omawiana w literaturze francuskiej, ale na gruncie

opracowań niemieckich warto by przytoczyć W. Vogel W., *Die Normannen und das fränkische Reich bis zur Gründung der Normandie (799–911)*, Heidelberger Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte, t. 14, Heidelberg 1906, s. 373-402.

s. 57: nie Analekt, lecz Anaklet II (zob. też przyp. 630 oraz s. 103).

s. 75: „Cesarstwo Niemieckie” – jeśli nawet w źródłach anglosaskich tak nazywano ówczesne cesarstwo, to jednak jest to oczywisty błąd. Mowa może być tylko o Cesarstwie bądź o Cesarstwie Rzymskim Zob. J. Sochacki, *Stosunki publicznoprawne między państwem polskim a Cesarstwem Rzymskim w latach 963-1102*, Wodzisław Śląski 2014.

s. 75: Henryk Ptasznik – przydomek ten został nadany temu władcy w XIX w., dlatego lepiej go określić jako Henryk I.

s. 91: wybór Lotara III na cesarza po śmierci Henryka V – również błąd, Lotar III został wybrany na króla.

s. 112: krótka wzmianka o aktywności Normanów w państwie zachodniofrankijskim w drugiej połowie IX w. – z literatury Autor cytuje tylko opracowania anglojęzycznych historyków. Można tutaj powołać się też na wspomnianego już W. Vogela, ale przede wszystkim na P. Kulesza, *Imperium Franków i wikingowie. Władcy, wodzowie, wojownicy oraz działania wojenne w IX wieku*, Oświęcim 2022.

s. 121: Święte Cesarstwo Rzymskie – w omawianym czasie jeszcze nie święte.

s. 122 (82, 84, 121, 125, 126, 127, 177, 179): pojawia się nazwa Niemcy, jeden raz Francja. Autor czyni tak zapewne ze względów stylistycznych. Warto by jednak zaznaczyć, że lepiej mówić o państwach zachodnio- i wschodniofrankijskim. Odnośnie „Niemiec” zob. J. Sochacki, *Początki państw. Niemcy*, Poznań 2016, wstęp, natomiast o pojawieniu się nazwy Królestwo Niemieckie – biogram poświęcony Henrykowi IV. Analogicznie zamiast król Niemiec – król wschodniofrankijski.

s. 122: wydaje się, że natura sporu o inwestyturę została poruszona zbyt pobieżnie. Ale jak już zaznaczyłem ze względu na charakter pracy można uznać ten powierzchowny zarys. Doradzałbym jednak w przypisie 764 uwzględnienie następujących pozycji: A. Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands*, Bd. III, Leipzig 1896, piaty i szósty rozdział, oraz dla kontroli też tego badacza W. Goez, *Kirchenreform und Investiturstreit*, Stuttgart 2008, s. 119-184. Ciekawe ujęcie problemu zob. też C. Sieber-Lehmann, *Papst und Kaiser als Zwillinge? Ein anderer Blick auf die Universalgewalten im Investiturstreit*, Köln/Weimar/Wien 2015.

s. 132: cesarz Niemców – warto zaznaczyć, że Henryka IV nazwano tak w źródłach anglosaskich. W rzeczywistości było on cesarzem rzymskim.

s. 132: hrabia Lotaryngii Gotfyd – był księciem.

s. 164 i nn. (rozdział 4): odnośnie związku Lucickiego proponowałbym uwzględnić wciąż fundamentalne opracowanie W. Brüske, *Untersuchungen zur Geschichte des Liutizenbundes. Deutsch-Wendische Beziehungen des 10.-12. Jahrhunderts*, Münster/Köln 1955.

Poza tym w rozprawie dostrzeżono następujące błędy językowe i literowe (kwestii stylistyki nie poruszam):

s. 4 (6 wers od dołu): jednym ósrodków – jednym z ósrodków.

s. 9 (5 wers od dołu): dla naszego przyjętego przez nas obszaru – dla przyjętego przez nas obszaru.

s. 16 (7 wers od dołu): zaangażowany był trzy dziedziny - zaangażowany był w trzy dziedziny.

s. 17 (12 wers od góry): jednak to wcześniejszego - jednak do wcześniejszego.

s. 23 (6 i 7 wers od góry): w racji miejsca, w którym był kontynuowany. Manuskrypt F związany jest z Canterbury, a jego twórca korzystał z tego samego - z racji miejsca, w którym był kontynuowany. Manuskrypt F związany jest z Canterbury, a jego twórca korzystał z tego samej.

s. 25 (drugi wers od dołu): celu wzmocnienia jej syna - celu wzmocnienia pozycji jej syna.

s. 27 (5 wers od góry): traktowane jako dowód - traktowana jako dowód.

s. 34 (5 wers od góry): Wilhelm z – Wilhelma z.

s. 34 (15 wers od góry): omawiał dziejów – omawiał dzieje.

s. 35 (8 wers od dołu): Według historyk – Według historyków.

s. 36 (3 wers od góry) było oto możliwe – było to możliwe.

s. 36 (12 wers od góry) Wilhelnowi I Długi Miecz – Wilhelnowi I Długiemu Mieczowi (nieodmienienie tego przydomka występuje w dysertacji wielokrotnie).

s. 37 (9 i 10 wers od dołu): trudnych początkach rządów, ... i wreszcie podboju Anglii - trudnym początkom rządów, ... i wreszcie podbojowi Anglii.

s. 37 (4 wers od dołu): przez do treści – przez niego do treści.

s. 40 (7 wers od góry): arcydiakon – archidiakon.

s. 41 (5 wers od dołu): Prace nad nimi – Prace nad nim.

s. 41 (2 wers od dołu) zaprzestać prace – zaprzestać pracę.

s. 42 (5 wers od góry): Nie wiadomo, jak oryginalne - Nie wiadomo, jak w oryginale.

s. 43 (5 wers od góry): i jego powrót – i jego powrót do.

s. 45 (wers od góry): Henry – może lepiej Henryk.

s. 45 (2 wers od dołu): skupiając później na tematyce religijnej. Nie jest dokładna – skupiając się później na tematyce religijnej. Nie jest znana dokładna.

- s. 46 (5 wers od góry): zaproponował podział – zaproponował jej podział.
- s. 47 (10 wers od góry): prace – pracę.
- s. 47 (13 wers od góry): podzielone jest – podzielona jest.
- s. 51 (9 wers od dołu): prace – pracę.
- s. 52 (10 wers od dołu): źródłem została – źródłem była.
- s. 52 (8 wers od dołu): w tym przyczynę – w tym przyczyna.
- s. 52 (7 wers od dołu): o której częściej pisał – o której często pisał.
- s. 54 (13 wers od góry): przez pierwszą krucjatę – w trakcie pierwszej krucjaty.
- s. 56 (7 wers od góry): do Apulii i Sycylii – do Apulii i na Sycylię.
- s. 56 (8 wers od dołu): rokiem – roku.
- s. 59 (10 wers od góry) nie omieszkał się- nie omieszkał.
- s. 59 (5 wers od dołu): roku – rokiem.
- s. 61 (6 wers od góry): , o czym – z czego.
- s. 61 (9 wers od dołu): kościoła – Kościoła.
- s. 61 (2 wers od dołu): przechodzi omówienia biskupów – przechodzi do omówienia czynów biskupów.
- s. 62 (11 wers od dołu): przypisaniu – przy pisaniu.
- s. 63 (8 wers z góry): współczesnych kronikarzowi – współczesnym kronikarzowi.
- s. 65 (4 wers od góry): zostało nikomu zadedykowane – nie została nikomu zadedykowana.
- s. 65 (6 wers od góry): przypuszczać, że jego – przypuszczać, że jej.
- s. 66 (11 wers od góry): koronacja w 800 r. – koronacja cesarska w 800 r.
- s. 66 (12 wers od góry): Norwegii i konflikcie – Norwegii i konflikt.
- s. 66 (6 wers od dołu): Otwierające prace – Otwierające pracę,
- s. 67, **przyp. 411**: arcydiakon – archidiakon.
- s. 68 (3 wers od dołu): najazdu Rzymian – najazd Rzymian.
- s. 68 (1 wers od dołu): a kończy ich – a kończy na ich.
- s. 68 **przyp. 419**: Duńczyków, a w drugiej – Duńczyków a z drugiej.
- s. 69 (5 wers od góry): do IX wieku do IX wieku – do IX wieku.
- s. 69 (8 wers od góry): kończy śmiercią- kończy się śmiercią lub kończy śmierć.
- s. 75 (3 wers od dołu): Wilhelma – Wilhelm.
- s. 79, **przyp. 488**: dzięki czemu któremu, że - ?
- s. 82 (12 wers od góry): zasłyszanych – zasłyszane.
- s. 85 (wers 6 od góry): wcześniej – wcześniej.
- s. 88 (8 wers od góry): interesując – interesując się.

- s. 88 (6 wers od dołu): istotne normandzkiego z punktu – istotne z normandzkiego punktu.
- s. 90 (6 wers od góry): z nikłym zainteresowaniem – z nikłego zainteresowania.
- s. 90 (10 wers od góry): rekonkwiescie, ale ... - rekonkwiescie, ...
- s. 91 (4 wers od dołu): król – króla.
- s. 92, przyp. 587: fragment został – fragmentu została.
- s. 94 (12 wers od góry): był gorszony – pogarszał się.
- s. 94 (6 wers od dołu): wschodnich – czy nie zachodnich?
- s. 98 (1 wers od dołu): koncentruje wyłącznie – koncentruje się wyłącznie.
- s. 103 (wers 6 i 7 od góry): np. o śmierć Honoriusza II w 1130 roku i uznanie rok później - np. wiadomość o śmierci Honoriusza II w 1130 roku i uznaniu rok później.
- s. 103 (9 wers od góry): Francja i cesarstwo pojawili – Francja i cesarstwo pojawiły.
- s. 105 (6 wers od góry): korzeniu – korzeni.
- s. 106 (1 wers od góry): Anglosaskiej, zapoczątkowanych – Anglosaskiej, zapoczątkowanej.
- s. 106 (7 wers od dołu) sugerować, że – sugerować, że w.
- s. 107 (3 wers od góry): Hengista – Hengesta.
- s. 107 (10 wers od góry): z treści z Nortumbrii - z treści w Nortumbrii.
- s. 108 (8 wers od góry): przez – przed.
- s. 108 (9 wers od góry): wywiódł do – wywiódł od.
- s. 108 (7 wers od dołu): tak po Kronice – tak w Kronice.
- s. 109 (13 wers od góry): pochodzi od – pochodzi ona od.
- s. 109 (5 wers od dołu): włączyć – włączył.
- s. 111 (14 wers od góry): Narracja opisującą – Narracja opisująca.
- s. 112 (1 wers od dołu): traktatu w traktat – traktatu.
- s. 113 (12 i 13 wers od dołu): tak z okoliczności ... i opanowania przez niego - tak o okolicznościach ... i opanowaniu przez niego.
- s. 114 (5 i 6 wers od dołu): sytuacją społeczną lub polityczną - sytuacji społecznej lub politycznej.
- s. 115 (12 wers od dołu): pod – po.
- s. 117 (5 wers od dołu): zrasta się tym – zrasta się w tym.
- s. 118 (11 wers od dołu): i zajął – i zajął się.
- s. 120 (14 wers od dołu): księciem i inicjatorem - ?
- s. 122 (6 wers od dołu): które były - która była.
- s. 122 (9 wers od dołu): do rezygnacji – do rezygnacji ze sprawowanego urzędu.
- s. 130 (15 wers od dołu): bardziej sile – bardziej na sile.

- s. 131 (4 wers od góry): wielokrotnym – wielokrotnych.
- s. 133 (8 wers od góry): w starym – w podeszłym.
- s. 134 (8 wers od góry): inwestyturę kościoła – inwestyturę.
- s. 135 (9 wers od góry): koronacja – koronację.
- s. 136 (4 wers od góry): powrocie – powrót.
- s. 142 (9 wers od dołu): zasiadł w – zasiadł na.
- s. 147 (7 wers od góry): Wilhelm z – Wilhelma z.
- s. 150 (7 wers od dołu): Zastanawiająca – Zastanawiający.
- s. 151 (14 wers od góry): nieliczonej – niezliczonej,
- s. 152 (3 wers od dołu): o jego wyprawie – na jego wyprawie.
- s. 153 (9 wers od dołu): Kanut – Knut.
- s. 154 (9 wers od dołu): czerpał – czerpać.
- s. 157 (11 wers od dołu): duńscu – duńscy.
- s. 158 (10 wers od góry): zostało – zostały.
- s. 159 (3 wers od dołu): z klasztorze – w klasztorze.
- s. 159 (8 wers od dołu): podporządkowali mu – podporządkowali się mu.
- s. 159, przyp. 922: Wilhelm Zdobywca i Knut IV Święty - Wilhelma Zdobywcy i Knuta IV Świętego.
- s. 161 (8 i 9 wers od dołu): uwolnił z Olafa łańcuchów - uwolnił Olafa z łańcuchów.
- s. 165, przyp. 945: Skandynawja – Skandynawia.
- s. 167 (12 wers od góry): Badacz ten kolejnej – Badacz ten w kolejnej.
- s. 169 (12 wers od góry): wcześniej – wcześniej.
- s. 171 (2 wers od dołu): pojawiają się na – pojawiają się w.
- s. 171 (10 wers od dołu): Wilhelma – Wilhelm.
- s. 174 (10 wers od dołu): Wilhelma – Wilhelm.
- s. 177, przyp. 1006: Henryka IV z – Henryka IV w.
- s. 179 (wers 11 od góry): które – która.
- s. 179 (wers 12 od góry): który – które.
- s. 180 (15 wers od góry): Małgorzatę i Krystynę - Małgorzaty i Krystyny.
- s. 183 (12 wers od góry): Napisał go – Napisał go na.
- s. 187 (wers 7 od dołu): Odnosząc się – Odnosząc się do.
- s. 188 (1 wers od dołu): była możliwość do – istniała możliwość
- s. 189 (4 wers od góry): ruski – ruskim.
- s. 190 (10 wers od góry): przenieśli na Węgry – przenieśli się na Węgry.

- s. 190 (7 wers od dołu): Rurykiewiczów – Rurykowiczów.
s. 191 (4 wers od góry): m.in. nadmierne – m.in. na nadmierne.
s. 192 (1 wers od dołu): córka – córką.
s. 193 (9 wers od dołu): margrabia Fryzji Liudolf – margrabiego Fryzji Liudolfa.
s. 193 (5 wers od dołu): z Grzegorza VII – Grzegorza VII.

Przytoczone błędy językowe i literówki wymagają poprawy o ile Autor zamierza wydać swoją pracę drukiem. Natomiast uwagi odnośnie merytorycznej strony mogą zostać uwzględnione o ile Autor uzna to za stosowne. Choć trudno mi wypowiadać się o stronie stylistycznej, to jednak wydaje się, że w tym względzie należy dokonać poprawek, zwłaszcza w cytowanych partiach źródłowych, których tłumaczenia dokonał zapewne Autor. Nie są to jednak mankamenty znacząco obniżające wartość dysertacji. Konkludując uważam, że rozprawa Pana Jędrzeja Szerle spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim określonych w art. 187 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 nr 1669) i ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20.07.2018 r. (Dz. U. 2018 nr 1668 z późn. zm.).

Jawosław Sochacki